

ЗЛОЧИННІСТЬ ПОБУТОВА

Негативне соціальне явище, яке в умовах об'єктивної дійсності виявляється у множинності суспільно небезпечних проявів, вчинення яких детерміноване сімейно-побутовим характером мотивації. Побутова злочинність переважно охоплює злочини насильницького характеру: усі види умисних убивств (ст. ст. 115, 116, 117, 118, 119 КК України), доведення до самогубства (ст. 120 КК України), умисні тілесні ушкодження різної тяжкості (ст. ст. 121, 122 КК України), побої і мордування (ст. 126 КК України), домашнє насильство (ст. 126-1 КК України), катування (ст. 127 КК України), погроза вбивством (ст. 129 КК України), згвалтування (ст. 151 КК України), сексуальне насильство (ст. 153 КК України) та ін. До побутової злочинності у певних випадках можна віднести й умисне зараження іншої особи вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби (ст. 130 КК України), зараження венеричною хворобою (ст. 133 КК України), примушування до аборту (ст. 134 КК України), залишення в небезпеці (ст. 135 КК України), незаконне поміщення до закладу з надання психіатричної допомоги (ст. 151 КК України), примушування до шлюбу (ст. 151-2 КК України), розбещення неповнолітніх (ст. 156 КК України), крадіжку (ст. 185 КК України), грабіж (ст. 186 КК України), вимагання (ст. 189 КК України), хуліганство (ст. 296 КК України) тощо, а також ненасильницькі злочинні діяння (дії або бездіяльність), що виникають на основі сімейно-побутового конфлікту.

Джерелом побутового злочину, зазвичай, є конфлікт, що виникає з повсякденного міжособистісного спілкування у сфері сімейно-побутових відносин. Зокрема, домашнє насильство передбачає діяння у вигляді фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь (ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»).

Злочини у сфері сімейно-побутових відносин завдають суттєвої матеріальної і моральної, а також часто — фізичної шкоди потерпілим. Найчастіше сторонами при вчиненні побутових злочинів виступають особи,

пов'язані між собою сімейно-родинними або дружніми стосунками (подружжя, родичі, знайомі, сусіди).

За характером ситуації, що передувала вчиненню певного побутового злочину, виділяють такі джерела: тривалий гострий конфлікт між злочинцем і потерпілим; ситуаційно зумовлена конфліктна поведінка злочинця або потерпілого; аморальний спосіб життя злочинця та/або потерпілого; ревності; спільне вживання алкогольних напоїв та ін.

Побутова злочинність на загальному рівні детермінується системою негативних соціально-економічних факторів (політична та економічна кризи; соціальна нерівність; низький рівень оплати праці та соціальних виплат; безробіття; поганий стан системи охорони здоров'я; алкоголізація і наркотизація громадян, поширення ігроманії; порушення прав людини; наявність дискримінації за статевими, національними, релігійними та ін. ознаками). На морально-психологічному рівні злочинність побутова детермінується такими чинниками: криза ідеології та моральності, домінування матеріальних благ над духовними цінностями; негативна роль засобів масової інформації, душевні переживання через невдоволення об'єктивною дійсністю (відсутністю роботи, низькими доходами, поганими житловими умовами, втручанням батьків у подружнє життя дітей, постійними сварками, образами і приниженнями тощо). На культурно-виховному рівні — недоліками сімейного та шкільного виховання, нерозвиненістю сфери дозвілля, популяризацією кримінальної культури з культом насильства та індивідуалізму, втратою авторитету батьків, низькою правосвідомістю. На організаційно-управлінському рівні злочинність побутова детермінується неефективним функціонуванням правоохоронної системи та системи державних і громадських організацій, які займаються попередженням та запобіганням домашнього насильства та віктимологічною профілактикою злочинів. Зазначені фактори тісно пов'язані зі специфічними сімейно-побутовими чинниками криміногенного характеру - сімейним неблагополуччям, сімейним насильством, алкогольними «традиціями», моральною неохайністю, антисоціальним стереотипом поведінки у неформальних відносинах, боротьбою за лідерство тощо, через які виникають внутрішньогрупові сімейно-побутові конфлікти та протиріччя між сімейно-побутовим устроєм суспільства й антигромадським побутом маргінальних груп населення.

Безпосередніми причинами індивідуальної злочинної поведінки осіб у сімейно-побутовій сфері є їх викривлена система потреб і ціннісних орієнтацій, деформована правосвідомість, паразитичний спосіб життя, негативний вплив сімейно-побутового оточення та ін. Безпосередніми умовами

такої поведінки є зловживання спиртними напоями, перебування винних під час вчинення злочину у стані алкогольного сп'яніння, наявність психічних аномалій у межах осудності, емоційна нестійкість, віктимна поведінка потерпілих та ін. У таких умовах виникають і постійно існують взаємна ворожнеча, неприязнь, підозри, ревності, які слугують підґрунтям для виникнення тривалих сутичок сторін із приводу справжніх або надуманих інтересів і претензій та сприяють вчиненню насильницьких злочинів у сімейно-побутовій сфері.

Відповідно до статистичних даних прокуратури щороку в середньому на 50% зростає кількість облікованих кримінальних проваджень, пов'язаних з домашнім насильством (1586 проваджень у 2018 р., 2554 — у 2019 р., 3972 — у 2020 р.). Кількість звернень до Національної поліції за фактами домашнього насильства у 2020 р. збільшилось на 88 % у порівнянні з 2019 р. (понад 210 тис. звернень у 2020 р., близько 112 тис. — у 2019 р.). У 2020 р. на 28% більше, ніж у 2019 р., складено протоколів за статтею 173-2 КУпАП, в якій йдеться про вчинення насильства в сім'ї та невиконання захисного припису (113 тис. протоколів в 2020 р. та 80 тис. — у 2019 р.). Кількість виданих термінових заборонних приписів у 2020 р. у порівнянні з 2019 р. зросла в 4 рази (більше 40 тис. в 2020 р. проти 9 тис. у 2019 р.).

За даними Міністерства соціальної політики України більшість звернень про факти домашнього насильства у 2020 р. надійшло від жінок (86%), від чоловіків — 12%, від дітей — 2%. У 2020 р. зареєстровано 197 звернень щодо вчинення домашнього насильства стосовно осіб з інвалідністю.

Запобігання побутовій злочинності, виходячи зі специфіки її детермінації, здійснюється за допомогою системи заходів на загально-соціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуальному рівнях.

Припинення вчинення злочинів у сімейно-побутовій сфері здійснюється правоохоронними органами у межах своїх повноважень за допомогою заходів, які спрямовані на припинення розпочатих злочинів. Такими заходами є: своєчасне прибуття співробітників правоохоронних органів на місце події та негайне втручання у протиправне розв'язання сімейно-побутового конфлікту, правомірне проникнення до житла або іншого володіння особи, застосування фізичної сили та спеціальних засобів захисту, припинення злочинних дій, затримання і арешт особи.

На рівні індивідуального запобігання злочинам здійснюються заходи щодо недопущення вчинення злочинів конкретною особою, яка зовні проявляє злочинний намір протягом конфліктної взаємодії з іншими особами у сімейно-

побутовій сфері. Такими заходами є переконання з метою добровільної відмови особи від злочинної мотивації, соціальна допомога (сприяння працевлаштуванню або направленню на лікування від алкоголізму або наркозалежності) та примус (адміністративний арешт або адміністративне затримання, примусове медичне обстеження або лікування, терміновий заборонний примус).

Самостійним напрямом індивідуального попередження злочинності побутової є віктимологічна профілактика. Залежно від виду віктимної поведінки потерпілих застосовуються комплекси таких профілактичних заходів: застережливо-роз'яснювальні бесіди, фізичний захист потенційних жертв, активізація роботи соціальних служб і фондів допомоги жертвам злочинів у сімейно-побутовій сфері, створення мережі реабілітаційних центрів та інших організацій із захисту жертв злочинів, організація підготовки та перепідготовки спеціальних кадрів для такої роботи. Такі заходи застосовуються з метою зміни віктимної поведінки потенційних жертв і уникнення можливості їх перетворення в реальних потерпілих від злочинів на ґрунті сімейно-побутових конфліктів.

Літ.: Голіна В. В. Попередження злочинності. Х. : Національна юридична академія України, 2013; Кримінологія : підручник / за заг. ред. Б. М. Головкина. Х. : Право, 2020.

© Г. Авдєєва

